

Hánykolódás a torzító emlékezetpolitika tengerén

Eörsi László: Egykor a mítoszra volt szükség, ma az eltüntetésére

A pályáiv így kerek. Nagy Imre szobrának a Parlament közeléből az éj leple alatt kellett eltűnnie. A következő állomás a tervek szerint a Jászai Mari téren lenne, de ebben korántsem vagyunk biztosak. Az idők ugyanis változnak. Eörsi László 2014-ben publikálta tanulmányát, amelyben a forradalmat övező emlékezetpolitikában a jobboldali narratíva eluralkodásának jeleit látta. Mások a szobor elbontását logikus fejleménynek tartják. „Ha ellenforradalom – állítja Tamás Gáspár Miklós –, legyen ellenforradalom.” Amit látunk, tulajdonképpen megfelel az ország Alaptörvényének, a rendszer szellemének. Eörsi László történésszel arról beszélgettünk, miért nem tudja a magyar értelmiség '56 pozitív hagyatékát integrálni.

Nagy Imre alakja, szerepe épp olyan elvarratlan szál a magyar történetben, mint a Kossuth-Széchenyi-vita vagy Kossuth és Görgey konfliktusa. Nagy Imre volt már hazaáruló, ellenforradalmár, az imperializmus szálláscsinálója, névtelenül elhantolt porhüvely a Kozma utcai fegyház udvarán. Majd jött az újratemetés, az emelkedés korszaka, szobrot is kapott. Kivégzésének hatvanadik évfordulója után ismét fordult a szél. A szobrot a napokban elbontották és elszállították. Ezzel együtt a jobboldali sajtóban meglepően durva offenzíva indult a mártír miniszterelnök ellen. Ez alkalmi felbuzdulás vagy összehangolt akció?

Az ilyen akciókba persze belecsaholnak a magánszorgalmú kutyák is, de ami zajlik, sajnos többnek látszik. Előkészített hadjáratról van szó, amely hasonlóképpen szerveződik, ahogy a Szabad Nép vagy a Pravda zúdíttat zárótűzet a megtámadott ellenségre, majd kellő iránymutatás után jöhetnek is a bűnperek. A mai helyzet ettől némileg eltér. Az igazi célpont nem is Nagy Imre, hanem az ellenzéki értelmiség történelemfelfogása. Nagy Imre áldozatvállalása az ötvenhatos ellenzéki narratíva döntő eleme. Nem véletlen, hogy a kivégzett miniszterelnök személye a jobboldali kurzusok szemében mindig szálfák volt. A kritika rendszerint azzal indult, hogy előrebocsátották, habár a végső áldozat valamiképpen tiszteletet érdemel, azt azért ne felejtjük el...

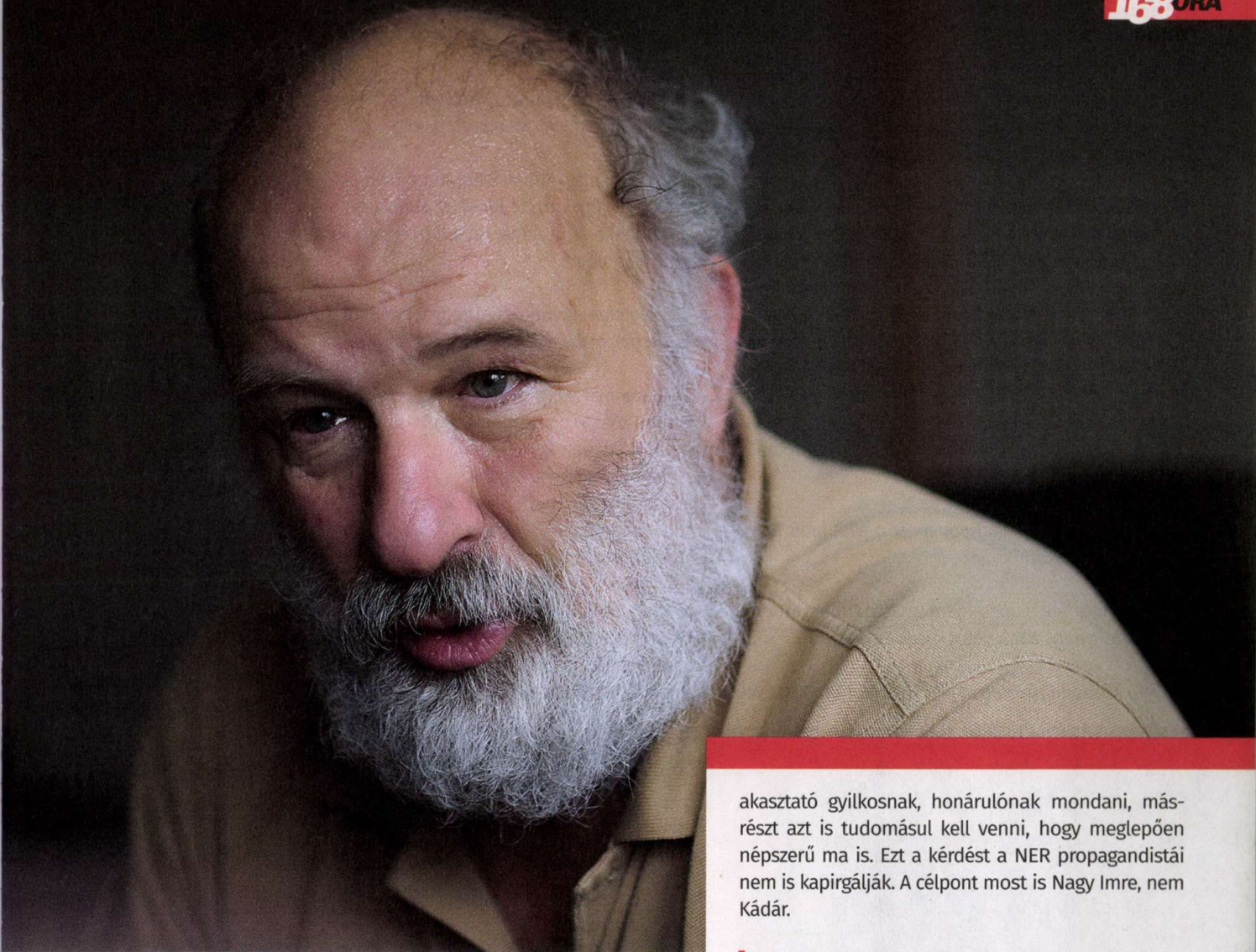
...hogy mégiscsak egy komcsiról van szó. Ezt a harmadik kétharmad után már kimondják, korábban csak melléggondolták. Milyen érvekkel igazolják a mostani támadást?

Elmélyült kutatással, történeti megokolással nem fásztják magukat. Ezeréves szellemi kacatokat ráncigálnak elő. Nekem néha az az érzésem, hogy az érvkészlet részben Félix Péter munkásságából táplálkozik. Félix, a HVG volt munkatársa a Magyar Narancsban publikált egy háromrészes cikksorozatot (Nagy Imre ismeretlen élete – Magyar Narancs, 2008). Ebben sorra veszi Nagy Imre vélt vagy valódi bűneit. Alaposan utána is járt, ahogy illik, az elérhető forrásokat elolvasta. Szándéka nem a tabudöntőgetés, hanem a differenciált megértés volt. Ettől a kép lehet hamis vagy téves, de a szerzőnek nem voltak „aktuálpolitikai céljai”. Akik a munkáját a neten fölfedezték, érveiket érezhetően onnan vették. Vagyis gyaníthatóan ellopták.

Ha valóban előkészített akció, hiányzik a képből a „nagy sugalmazó”, aki a tervet kitalálta, a lejárato kampányt indította.

Hát igen. A feltételezett személy hallgat. Valószínűleg Nagy Imre kései „kollégájáról”, a miniszterelnökről lehet szó. Orbán álláspontja '56-tal kapcsolatban az idők során változott. A legújabb verzió szerint ma is jelen lennének október 23. és november 4. örökösei: a kormányerők az októberiek, az ellenzékiek a novemberiek. A kérdés elég diffúz, mert maga Orbán Nagy Imre szerepét a közelmúltban is pozitívan értékelte. Bár az október 23-i emlékezésében szokásának megfelelően gyűlölködő hangot ütött meg, de Nagy Imrét akkor sem merte kikezdeni. Nagy Imre helyét öt másik szereplővel együtt (köztük volt persze Dózsa László is) a pozitív alakok között jelölte ki. Furcsa is lenne, ha három évtizeddel a '89-es beszéde után személyesen is nekimenne Nagy Imrének.

Csalódni fog az a hatalom, amely azt hiszi, hogy Nagy Imrét a század történetéből ki lehet radírozni. Viszont Orbán agya politikai agy, nem a történész logikáját követi.

Maga a korszak, és benne a figura valóban zavarba ejtő. Nehéz lenne tagadni: Nagy Imre ízig-vérig szovjet kreatúra, tulajdonképpen sztálinista volt. A sztálinis-tárból lesz néhány nap alatt eretnek kommunista, a többpártrendszer bevezetője, a felkelés vezéralakja.

Nem véletlen, hogy a rendszerint magabiztos Orbán maga sem tud állást foglalni, a kérdést ezért kerüli. Az is vitathatatlan tény, hogy Nagy Imre a hetvenes évektől a demokratikus ellenzék hőse. Utóbb a baloldal zöme azonosult vele. Nevét az ellenzék a rendszerváltás idején Alaptörvénybe akarta foglaltatni. Ezt az MDF akadályozta meg. A definíciós viták is sok mindent elárulnak. Kollégám, Mink András írt arról, miért van az, hogy '56-ot makacs következetességgel mondják szabadságharcnak. Mink érvelése szerint ha a magyar történelemben 1944 októberétől képződött egy fekete lyuk, ha minden, ami a következő negyven évben történt, a magyar államiság folyamatosságának tagadása, akkor '56-tal nincs is mit kezdeni. A forradalom ugyanis a megelőző tíz év kérdéseire volt válasz. Ezzel a ténnyel embereink képtelenek megbirkózni.

Miközben furcsamód beindult egy ellentétes folyamat is. Míg a Nemzeti Együttműködés Rendszere fokozatosan elfordul Nagy Imrétől, a Kádár-rendszer kormányzati gyakorlatának etatista elemeit egyre céltudatosabban követi.

Pedig ha jobban megkaparjuk, maga Kádár is kettős figura. Egyrészt illene elítélni,

akasztató gyilkosnak, honárulónak mondani, másrészt azt is tudomásul kell venni, hogy meglepően népszerű ma is. Ezt a kérdést a NER propagandistái nem is kapirgálják. A célpont most is Nagy Imre, nem Kádár.

A közvéleményben mennyire elfogadott Nagy Imre alakja? Mert míg Kádárék kormányzása a siker, a hatékonyság szimbóluma, Nagy Imre alakja az ellenállásé, a lázadásé és végső soron a bukásé.

Csempésszünk ide egy újabb ellentmondást is: a forradalmat követő napokban Nagy Imre igenis népszerű volt. Széles körben aggódtak érte. Erőszakos halálát a magyarok befelé forduló, csöndes fájdalommal, néma gyásszal élték meg. Ami Nagy Imre emlékével '56 után történt, szintiszta manipuláció. Tudjuk, miféle rágalomhalmaz torlódott fel az alakja körül. Mikor a hallgatás gátja a rendszerváltás idején átszakad, és Nagy Imre neve a közbeszéd része lesz, ismét megmutatkozik iránta az érdeklődő tisztelet. Az újrateremtés ezért volt fontos. Az emberek, akiknek zöme Nagy Imre halála után született, egyszerűen csak kíváncsiak voltak, mi is történhetett. Az efféle belső mozgásokat nehéz mérni, közvélemény-kutatásokban felmutatni. Ebből következően sokakat megdöbbentett, amikor látták, hogy Kádár is népszerű, Nagy Imre is az, és van, aki mindkét temetésre elmegy. A torzító emlékezetpolitika tengerén nehéz a hajót navigálni.

Az úgynevezett ellenforradalomról Kádár harminc éve alatt sok mindent összehordtak, közben Nagy Imrét úgy-ahogy megkímélték. Miért?

A praktikus módszer a szemérmes és alattomos elhallgatás volt. Ha valaki Nagy Imrére gondolt, törvényszerűen a gyilkosa is eszébe jutott. A témát ezért nem is forszírozták. Nem volt elemi erejű Nagy Imre-ellenes kampány, legföljebb rigorózus hallgatás. Ellenforradalomról, Köztársaság téri vérengzésről, Tuskólábúról, Mindszentyről beszéltek. Olyasmiket mondogattak, hogy Nagy Imre tétova alak volt, elárulta a népi demokráciát, és ahogy a mozgalom „fokozatosan tolódott jobbra”, a lovak közé dobta a gyeplőt.

És mi az oka annak, hogy most a NER indít Nagy Imre-ellenes kampányt?

Önmagamat kell ismételnem: maga Orbán, furcsamód, eddig nem állt a dolog élére. Egyelőre.

De a szobor eltávolítása ellen nem tiltakozott. Éve-

gig úgy hittük, Károlyi Mihály eltávolítására ment ki a játék. Most látni, hogy az igazi célpont Nagy Imre szobra volt.

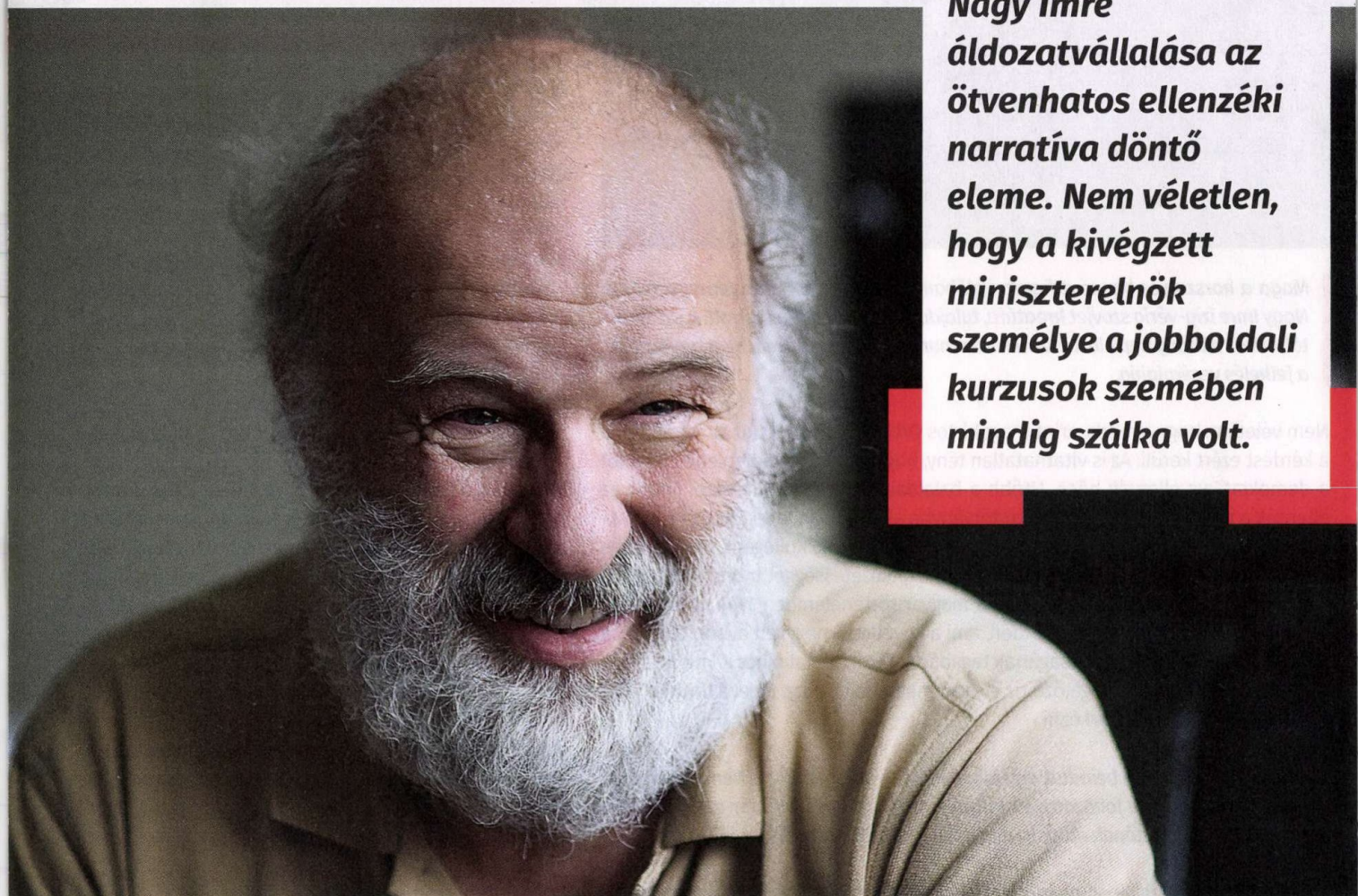
Károlyi ügye más. Abban lehetett némi logika. Károlyival szemben a referenciának számító Horthy-korban kemény ellenkampány folyt. Ő a jobboldal árulója, Kun Béla hatalomra juttatója, tulajdonképpen Trianon okozója. Ellene nem volt nagy kunszt hóbörögni.

Kétségtelen ugyanakkor, hogy a tér architektúrájába, hangulatába Nagy Imre szobra nem illik igazán bele.

Ahogy ma már kilóg a sorból maga '56 is. A vörös uralom mártírjainak csapnivalóan tehetségtelen szobra valóban jobban illik oda. Maga a tér is szörnyűséges, de hangulatában így egységes. Valóban kérdés, miként helyezünk el a Horthy-korszak panoptikumában egy amnesztiaosztó, megengedő stílusú politikust. Azt azonban nem értem, hogy egy szimpla szoborcseréhez miért kellett a borzalmas kampányt felfuttatni. Mert

Az igazi célpont nem is Nagy Imre, hanem az ellenzéki értelmiség történelemfelfogása.

Nagy Imre áldozatvállalása az ötvenhatos ellenzéki narratíva döntő eleme. Nem véletlen, hogy a kivégzett miniszterelnök személye a jobboldali kurzusok szemében mindig szálka volt.

ha úgy lenne, ahogy mondják, ahogy sajtójuk Nagy Imrét most beállítja, miként lehet azt a szobrot bárhol is fölállítani? Ha viszont valóban ki akarják állíttatni, miért kell a tollnokokkal mocskolódnó cikkeket íratni?

Ismételjük át a vádak. Nagy Imre alakja évtizedekig „szibériai ködön” mozgott. A gyanúsítás szerint a cár családjának hóhéra volt.

Egy orosz történész elmélete szerint a forradalmi milicisták között, akik részt vettek a cárgyilkosságban, volt egy Nagy nevű, bizonytalan hátterű figura. Nagy Imre életrajzírója, Rainer M. János azonban kiderítette, hogy a kérdéses időszakban Nagy Imre Irkutszk mellett tartózkodott. Ez 2800 kilométerre esik Jekatyerinburgtól. Az egész kompilációsorozathoz ez a legátlatászóbb, legbornírtabb állítás.

Azt is mondják, Berija ügynöke volt.

Elképzelné is nehéz, miből kaparták össze ezt. 1953-ban, amikor Sztálin meghalt, a birodalom szerkezetén is alakítottak. Már nagyban dúlt az utódlási harc, miközben kormányozni kellett a birodalmat. Akkor hívták Moszkvába a magyar delegációt is, hogy szőnyeg szélére állítsák Rákosit. Az ülés szószólója az a Berija volt, akitől Rákosi hideget-meleget kapott. Nagy Imrét ugyanazzal a lendülettel miniszterelnökké emelték. Rosszakarói szerint ebből egyértelmű, hogy Nagy Imre Berijához volt becsatornázva, ahogy évekkel később Kádár volt Hruscsov spanja. Csak hogy Berija hamarosan megbukott, elítélték és kivégezték. Ha Nagy Imre Berija kádere lett volna, neki is azonnal buknia kellett volna.

Milyen volt Nagy Imre és Rákosi személyes viszonya?

Jó ideig semmilyen. Rákosival semmi problémája nem volt 1953-ig. Kimondhatjuk, Nagy Imre nem különbözött az átlagos moszkvai kommunistáktól. Megtette ugyanazokat a dolgokat, amelyekben az egész garnitúra részes volt. Autonóm személyiség itt nem volt. A padlássöpítés sem az ő ötlete volt, de végrehajtotta.

Az NKVD-hez fűződő viszonyáról szóló irományokat Grósz Károly tette közzé, hetekkel az újratemetés előtt.

Nálam hozzáértőbbektől tudom, máig nem világos, hogy a szervezettel milyen viszonyban állhatott. Nyilván kellett valamit írnia, mivel aki abban a rendszerben nem írt alá vagy „nem jelentett”, halál fia volt.

Hogy Nagy Imre milyen politikus volt, akkor derült ki igazán, amikor megkapta a miniszterelnöki

posztot. Egy piknikus, szelíd, kevés erőszakos karaktervonást mutató figurára az elkínzott országnak nagy szüksége volt.

De Nagy Imre tett valamit azért, hogy rá ezt a szelíd képet kivetítsék. És még valamit tegyünk hozzá: Nagy Imre a zavaros 20. század legőszintébb, ha úgy tetszik, legnaivabb magyar politikusa volt. 1953-ban „a táboron belül” hozzá hasonló liberális figura nem akadt. Valamennyire kezére játszott Hruscsovnak a XX. kongresszuson elmondott híres beszéde. A törvénytelenégeket ő szüntette meg, az erőszakos kollektivizálást ő fújta le, a táborokat ő számolta fel. Ezt akkor sem szabad lebecsülni, ha tervei hónapok alatt zátonyra futottak.

Bár rossz szónok volt, a század leggyakrabban idézett politikai beszédét mégis ő mondta el. Az egész nem több, mint egy pársoros rádióközlemény az invázió kezdetén.

Igen, gyakran idézik. Valamit azonban el szoktak feledni. A Nagy Imréhez köthető arcok, Losonczy, Vásárhelyi, Gimes és a többiek abban a pártban valamiféle minőséget képviseltek. Nagy Imre nem volt fiatal, elmúlt hatvan. '56 őszén mégis fölvette az iszonyú politikai tempót a miniszterelnöki felkéréstől a Varsói Szerződésből való kilépésig. Mit tehetett volna még tizenegy nap alatt?

A másik út Kádár János útja volt. Ő szintén ingadozott.

Valóban meg kell jegyezni, a kettes számú reformopció Nagy Imre mellett akkor Kádár volt. Értelmiségi forradalmárok, Angyal István és a többiek akkor még úgy látták, Kádár Nagynál jobban képviseli a tömegek érdekeit. Nagy Imrét október 28. után nem is a realitásérzéke, hanem a meggyőződése vezérelte. Előremenekült, ez is lett a végzete.

Valóban sodródó alak volt?

Játszma közben talán már rájött, hogy innen nem lehet visszahátrálni, ennek jó vége nem lesz. Ebből nagy balhé lesz. Nem véletlen, hogy amikor Romániában a visszaemlékezéseit írja, a végére odateszi a dátumot: 1896–195..., de ezt már nem fejezi be.

Így kellett-e végződnie a történetnek? Vagy volt menekülési útvonal?

Ha Shakespeare királydrámáit olvassuk, látjuk, ha a király vagy a trónörökös vételetársának fogságába esik, ép bőrrel ritkán ússza meg. Hruscsov a pert még halogatta, sőt el is hagyta volna. Togliatti az olasz párt nevében kért halasztást a közelgő választások miatt. Egyetlen érdekeltnek volt sürgős a dolog. Kádárnak.

A második eltüntetési kísérlet most zajlik. Klasszikus mocskolódnó kampány folyik ellene. Olyasmi, amire a Kádár-korban sem volt példa.

Biztos benne, hogy azt a szobrot valaha újra felállítják?

A kormányzat ígéretet tett rá.

Amilyen szövevényes a politika útja, ez még változhat. De csalódnai fog az a hatalom, amely azt hiszi, hogy Nagy Imrét a század történetéből ki lehet radiózni. Viszont Orbán agya politikai agy, nem a történész logikáját követi. 1989-ban szükség volt a mítoszra, most a mítosz eltüntetésére van szüksége. Láttam már nagyobb fordulatokat is. Ha a korábbiakon nem csodálkoztunk, min csodálkoznánk most? / **Buják Attila**